

„...A FELSZABADÍTÓ IGAZSÁG SZOLGÁJA SZERETNÉK LENNI”

BOÓR JÁNOSSAL, A *MÉRLEG* ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐJÉVEL ZSÓK OTTO BESZÉLGET¹

Kedves Boór János, valamikor minden egyes ember beleszületik ebbe a fizikai-érzéki világba. Te 1932. augusztus 3-án, katonatiszti család sarjaként pillantottad meg a földi Nap világosságát. Beszélj nekünk szüleidről, gyermekkorodról és azon korai idők élményeiről, amiket szívesen tovább akarsz adni az utókornak ...

Talán legrégebbi emlékem 5–6 éves koromból, tehát 1937–38-ból, a pesti Falk Miksa utcai laktanyából való. Ez a laktanya a mai Honvédelmi Minisztérium helyén állt. Szép nagy tiszti lakásból sötétedéskor nézek ki az ablakon és egy nagy fekete luxusautót csodálok, amelyről úgy hiszem, hogy szokás szerint egy bankigazgatót szállít benne egyenruhás sofőrje. A másik emlékem, valami tiszti bálba induló, szivárvány színes vonalakkal díszített fekete estélyi ruhájában, rendkívül szép édesanyámnak bókolok: „Mamikám, Te olyan szép vagy, mint egy színésznő”. Érdekes, hogy a Szemere Utcai Elemi Iskoláról, ahol tanulni kezdtem, semmi emléket sem őrzök, bár az 1990-es években a Zsinati Kör egyik összejövetelén ott járva rögtön felismertem. Emlékszem a Duna parti jégpályára, ahol korcsolyázni kezdtem, és a közeli Margit-szigeti Palatinusra, ahol nagyon sportos, akkor lovas tüzér őrnagy édesapám úszni tanított.

Sokkal gazdagabbak egy-két évvel későbbi emlékeim a dél-komáromi VI. tábori tüzérosztály laktanyájából, amelyet mint igazi paradicsomot éltem meg. Aki nem élt kisgyerekként laktanyában, nehezen tudja ezt elképzelni. Tiszti pavilonban laktunk, amely egy botanikus kertben állt. Teniszpályák választották el az altiszti pavilontól, meg a vadászkutyák őljaitól. Ezekhez közel álltak a kovácsműhelyek, ahol órákig nézhettük, hogy patkolják a lovakat, köztük édesapáméit is. A legszelídebben, a Vinkón kezdhettem el rövid ideig tartó lovas-karrieremet, miközben a lovardában csodáltam a szilajabb lovait fegyelmező, zubbonyáig kiizzadt, akkor már alezredes édesapámat. Mi tiszti és altiszti gyerekek teljesen szabadon mozogtunk a lovardák, a lovaktól annyira vonzó illatú istállóknak, az ágyú- és fegyverraktárok között, a céllövőpályán, ahol édesapám nagyon fiatalon tanított kispuskával célba löni. A vörös téglás elemi iskolában ismertem meg először cipőtlen, mezítláb, szegény gyerekeket, akiket aztán a laktanya falain kívül bandákba szervezve döngölt földű otthonaikban is felkereshettem. Mennyire más környezetben éltek a politikailag egyébként emokratikus beállítottságú *Alapy Gáspár* polgármester gyerekei, akivel a vasárnap délutánonként ihattam kakaót és játszhattam.

Élénken megmaradt bennem a csillagos mennyezetű öreg templom képe, de a modern katolikus templomé is, ahol mélyebb istenes élmények nélkül első áldozó lettem. Az iskolából hazajövet a zsinagóga mellett vezetett az utunk, ahova gyakran kíváncsian és félénken bekukucskáltunk. Katolikusként akkor tilos volt még a kevésbé idegennek tűnő református templomba is belépni. Komáromban született nyolc évvel fiatalabb, szeretett Lajos öcsém, akit 2003-ban temettünk el.

A harmadik elemet már Székesfehérváron folytattam, ahova édesapámat áthelyezték. Ő akkor a II. hadtest tüzér parancsnokának – különös nevét megjegyeztem –, *dobfeneki Sipos Lajos* vezérőrnagynak lett a segédtszije. A királyvárosban sajnos már nem laktanyában, hanem a Várkörút 30. szám alatt más katonatisztek családjával együtt laktunk (egyiküket

¹ Zsók Otto 1981 óta a *Mérleg* munkatársa, logoterapeuta, a Süddeutsches Institut für Logotherapie (Dél-német Logoterápiai Intézet – Fürstenfeldbruck, München mellett) igazgatója és docense.

zsidó felesége miatt a honvédségből elbocsátották, hogy aztán a néphadseregben újra szolgálva koholt perben halálra ítéljék).

Szüleim a legközelebbi elemibe, apácák gyakorló iskolájába írtak a Megyeházával szemben. Koedukációs intézmény volt, máig érzem az egyszer a padban rám hajló *Bruck Rózsa* szöke hajának az illatát. Édesanyám azért vett ki a zárdaiskolából és adott be az Állami Központi Elemi Iskolába, mert az osztályfőnök kedvesnővér kifogásolta, hogy édesanyám túl rövid nadrágban járatott. Jobban is éreztem magamat az új helyen, itt lettem a 462. sz. Vathay Ferenc Cserkészcsapatban farkaskölyök, azaz kiscserkész.

Édesapámat nagyon tiszteltem és szerettem. Ő tanított meg úszni, lovagolni, malmozni, titkosírásra, a harcászat és a trigonometria elemeire, miközben hazaszeretetre és a katonatisztek lovagias gondolkodására nevelt. Lófő székely és örmény, katolikus, unitárius és református őseitől egyszerű, természetes, némi egyházkritikával áthatott vallásosságot örökölt. Édesanyám viszont német és szerb származású volt, anyja katolikus, apja görögkeleti felekezetű. Nem vagyok „fajtiszta” magyar, hanem mint szinte mindannyian *Strassenmischung*, „utcai keverék” (*Esterházy Péter*).

1941 decemberében édesapám egy vadászlovaglásról súlyosan betegen tért haza. Néhány nap múlva szemem láttára elszállították, mentőautón a fehérvári katonakórházba vitték, ahol 43 évesen tüdőgyulladásban (talán első világháborús tüdőlövése következtében is) váratlanul gyorsan meghalt. Éjfél után magányosan hunyt el, úgy képzeltem, hogy pontosan akkor, amikor ez egyik ébresztőóránk is megállt. Mintha az én életemben is megállt volna az idő. Nemcsak fiatal édesanyámat rázta meg ez a szörnyű esemény, engem is teljesen megbénított. Édesapám katonai pompával lezajlott temetésére sem voltam képes elmenni a fehérvár-sóstói temetőben álló családi sírboltunkhoz. Úgy érzem, édesapám elvesztése egész életemre döntő hatással járt.

Természetesen én is a haza szolgálatában katonatiszt akartam lenni, és örömmel jelentkeztem katonaiskolába, ami nyilván találkozott édesanyám szándékával is, aki apa híján más férfiak kezébe szeretett volna adni engem. Így kerültem elsős gimnazistaként a Hunyadi Mátyás Honvéd Középiskolai Nevelőintézetbe Kőszegre. Nem sejtettem, hogy életem legkeményebb időszaka kezdődik. *Ottlik Géza*: „Iskola a határon” c. internátusi regényében a valósághoz hűen írta le az ottani életet. Az összeomlásig három évet töltöttem ebben az egyébként szép intézetben.

A mai olvasót méltán érdekelhetik a következő emlékeim: 1944. március 19-én vasárnap különös napra ébredtünk. Az ügyeletes tisztak felfegyverkezve jelentek meg ébresztőre, és a játszótéren is minden repülőzajra „rejtőzz!” parancsot adtak ki. A határvárosban délelőtt a honvédség következésképpen még nem tudta, hogy ellenálljon-e vagy nem az országot megszálló náci hadseregnek.

A nyilas hatalomátvétel után hazaküldtek bennünket az intézetből, és így átéltem a szovjet csapatok bevonulását Székesfehérvárra, amelyek részéről sok szörnyűséget, de emberiséget is tapasztaltam. A német és a még velük harcoló magyar alakulatok visszajövele után édesanyám ismét Kőszegre küldött, ahol szemeink előtt zajlottak le a nyilas kormány utolsó hazai napjai, mivel az intézet lett a hadügyminisztérium székhelye, és a kormány gyakran ott tanácskozott. Aztán hirtelen felszedték a kábeleket, eltűntek a páncélosok és a jól felszerelt őrség. Az intézetben maradt és orgiát rendezett kereken harminc kamasz növendék, hogy aztán órákkal a szovjet járőrök felbukkanása előtt lovaskocsikon egy századossal és tábori lelkésszel az összeomlás előtt álló Német Birodalomba meneküljön. Látva még egy ellentámadásba és a halálba menő modern páncélos Wlassow-alakulatot, ami utoljára megerősítette bennünk a német győzelemben vetett naiv reményt, hamarosan tanúi lettünk az összeomlásnak. Bennem is megkezdődött a

teljes kiábrándulás a katonatiszti eszményekből, és ezzel együtt a túlhajtott, gyilkos nacionalizmusból.

Emlékszel még arra, hogy mikor szembesültél első ízben tudatosan azzal, hogy van „a jó” és van „a rossz, a gonosz”?

A katonaiskolában teljes elzártságban éltünk. Sohasem láttam sárgacsillagos zsidókat, semmit sem tudtam több mint félmillió magyar deportálásáról a haláltáborokba. A XX. századnak ezt a gonoszságát később könyvekből, a túlélők tanúságaiból és filmekből ismertem meg. Megrázó gonoszságként éltem meg, amint egy levendulaillatú szovjet kapitány az egész óvóhely hallatára erőszakolt meg egy fiatal anyát. Ugyanakkor a mellém feküdt csicskása nyugtatott (*nye bojsze, nye bojsze...*), amint később a szovjet tábori konyhánál gyakran kaptam nagy húsdarabokat, amikor az ott működő kúthoz mentem vízért. Nagy árulásként éltem át, hogy az időben nyugatra menekülő magas tisztikar más tisztársaik kamasz gyerekeit szinte otffelejtette a kadettiskolában a szovjet csapatok prédájául.

A felnövekvő ember 7 és 14 éves kora között jó néhány dolgot megtapasztal. Biztosan van köztük pozitív élmény is. Gondolok itt az első áldozás élményére, de tanítókra, tanárookra vagy más személyiségekre is, akik különösen mély benyomást tettek ránk. Emlékszel ilyen emberekre abból az időből? Milyen tekintetben gyakoroltak rád különlegesen mély, jó és szép benyomást?

Én a sok viszontagság ellenére boldog gyermekként éltem meg. Az első áldozásra nem emlékszem, csak az első áldozási képre. Későbbi kamaszkori áldozásaim eléggé természetellenes neveltetésünk következtében gyakran szinte neurotikus, aggályos félelmekkel jártak, nem nyeltem-e le egy csöpp vizet fogmosás közben, megsértve a szentségi bűjtöt, vagy nem örültem-e félálomban egy éjszakai magömlésnek, súlyos bűnt követve el?

A katonaiskolában nagyon lelkesedtem egy szigorú, roppant katonás századparancsnokunkért, akinek nevére sem emlékszem, de ő megközelíthetetlen magasságokban állt fölöttem feszes vigyázzállásban. A kadettiskolában szemernyi gyengédséget sem tapasztaltam, kivételt képeznek a katonakórházban dolgozó csinos és fiatal honvéd ápolónők, kiváltképpen a járványkórházban működő idősebb Szidi néni kedveskedései.

Németországból elég kacskaringós utakon hazakeveredve Székesfehérvárra ciszterci gimnazista lettem a Szent István Gimnáziumban, cserkész a 85. Zrínyi Cserkészcsapatban és Mária-kongreganista. Úgy tűnt nekem akkor, hogy a katonaiskola nemcsak sportban, hanem a többi tárgyban is magasabb követelményeket támasztott. A kadettiskolai tanárokkal ellentétben cisztercita paptanáraink ajtaja állandóan nyitva volt előttünk. *Hodász Erik*, majd *Cziegler Ábel* volt szeretett osztályfőnököm. Legmélyebb hatást gyakorolt rám *Pötz Edgár* latin- és magyar tanárom, egyúttal a cserkészcsapat parancsnoka, és rövid ideig volt hittanárom, *Halász Piusz*, aki egy szigorú kontemplatív reformirányzatot hozott létre az eléggé világias Zirci Kongregációban.

Addig inkább politikusnak készültem, amit a kommunisták hatalomra jutása lassan teljesen kilátástalanná tett.

Halász Piusz rendkívül vonzó egyénisége felvetette számomra, nem az ő kolostorában kellene-e szolgálnom Isten magyar népét? De a kontemplatív életmód el is riasztott. Az

akkoriban inkább csak plátói diákszerelmek, köztük a korán elhunyt, felejthetetlen *Bruck Bernadett*, a már említett Rózsa huga is megnehezítették a papi hivatás vállalását. Újra férjhez ment édesanyám és férje, *Csitáry Jenő* mély vallásosságuk ellenére igyekeztek is lebeszélni, hivatkozva a közismert boldogtalan papi életpéldákra a püspökvárosban. László mostohabátyám mégis egyházmegyés papnövendék lett, a Központi Szemináriumban tanult, nem kis hatást gyakorolt rám. Egy súlyos vasúti szerencsétlenség után kizökkentve addigi csapásáról meggondolta magát és családot alapított. Később Éva mostohanővéremnél sokkal harmonikusabb kapcsolatot alakítottam ki 1950-ben született féltestvéremmel, Judittal.

Ugyanezen időszakban, mondjuk úgy 14 vagy 18 éves korban a tizenéves elkezd könyvekkel is foglalkozni. A gimnáziumi években esetleg elmélyül a tudásszomja. Mi mozgatót, mi foglalkoztatott, mi motivált téged gimnáziumi éveidben? Emlékszel felejthetetlen olvasmányokra, nagy és mély barátságokra?

Szépirodalmi műveket csak ritkán olvastam, faltam viszont az ismeretterjesztő, társadalom-, szellem- és természettudományi könyveket. A biciklim csomagtartóján mindig magammal vittem egy könyvet, amelyet alaposan és többször is átolvastam, majd kijegyzeteltem. Ciszterci tanáraink megengedték nekem a tanári könyvtár használatát, ott tanulmányoztam át a népi írókat, akkor még csak fordításban a francia neokatolikusokat és a magyar folyóiratirodalmat, köztük a *Vigiliát*, a *Korunk Szavát* és a *Katolikus Szemlét*. S. *Csitáry Tibor* mostoha-unokabátyám ellátott a klasszikus filozófiai irodalommal, főleg a sztoikusok fogtak akkor meg. Egy felsős iskolatársam kezembe adta *Nietzsche* műveit, az ő gondolataival szembesített a családukba beházasodott *Abkarovits János* kórboncnok, amelyek nagyon megzavartak. Céltudatosan elkezdtem tanulmányozni az akkor hozzáférhető katolikus hittudósokat és filozófusokat. *Schütz Antal SP* minden művét többször áttanulmányoztam, főleg a „Bölcsélet elemei”-t, a „Dogmatiká”-t és az „Isten a történelemben” c. tanulmányát. *Bangha Béla SJ* „Világhódító kereszténysége” éveig lelkesített, a „Jézus istenségének a bizonyítékai” napjainkig foglalkoztatnak, és a modern történeti-kritikai módszer fényében, pl. *Vermes Géza* barátom magyarul is megjelent könyvei vagy legújabban *Bart D. Ehrmann*: „Lost Christianities, The Battles for Scripture and Faiths We Never Knew” c. műve nyomán fel kellett ismernem a klasszikus, Bangha-féle apologetika egyoldalúságait.

1948 nyarán államosították az egyházi iskolákat, köztük a mi gimnáziumunkat is. Megkezdődött átnevelésünk a marxizmus-leninizmus ideológiája jegyében. A tanulóköröket vezető jó tanulók között elsőként vittek külön szemináriumokra, ahol az előadókkal és a már kommunista beállítottságú NÉKOSZ-istákkal gyakran vitába szálltunk, bár a dialektikus materializmus tételeire egyre kevésbé találtunk válaszokat a fentebb említett könyvekben, és az egyébként szakmájukban jól képzett, de teológiailag és filozófiailag legfeljebb skolasztikusan művelt ciszterci tanáraink se tudták megoldani problémáinkat, pl. a darwini fejlődélmélettel kapcsolatban. Szinte életfeladatul tűztem ki magam számára, hogy ezeket a problémákat megoldjam. Ezeket töviről-hegyire hosszasan megvitattam tehetséges osztálytársaimmal, *Mojzer Miklóssal*, egykori kőszegi cögertársammal *Félszerfalvy Jánossal*, *Borossay Józseffel*, és talán legalaposabban *Csernay Lászlóval*. Hamarosan feloszlatták a cserkészet és a Mária Kongregációkat, és *P. Török Jenő SP* lelkigyakorlatának a hatására egykori cserkészekből és kongreganistákból el kezdtük szervezni sejtrendszereszerűen „apostoli csoportjainkat”, a későbbi Bokor Bázisközösség elődjait. A két fiúgimnázium és az egy leánygimnázium szinte minden osztályában működött csoportunk, vezetőiket már titokban tartott lelkigyakorlatokon képeztük tovább.

Kiéléződött a politikai harc a gimnáziumban, amikor 1948 végén a kommunista hatalommal országra szólóan szinte utolsóként ellenálló *Mindszenty József* bíboros hercegprímást letartóztatták és koncepció perben életfogytiglan börtönre ítélték. Tiszteltük a főpásztor helytállását, de egyházpolitikáját csoportjainkban meg is bíráltuk. Mégis, ugyan nem sokan, nyíltan vállaltuk vele a szolidaritást, amikor a gimnáziumban és tüntetéseken arra akartak bennünket kényszeríteni, hogy halálra ítéletét követeljük. Ebben a feszült légkörben, apát rokonszenves lelkipásztorokban találva, egyre több könyvet olvasva főleg jezsuita szentekről, elkezdett bennem érlelődni a gondolat, hogy „lemondok a lányokról és a világi karrieréről”, és jezsuita, azaz *miles Christi* leszek.

1950-ben érettségiztél az államosított székesfehérvári ciszterci gimnáziumban, a József Attila Gimnáziumban. Felvettek a Jézustársaságba. Nagyon izgalmas időszak lehetett mind a benső fejlődésed, mind a külső történelmi körülmények szempontjából. Beszélj erről, meséld el, hogy milyen maradandó tapasztalatokra tettél szert az akkori időkben. Kik voltak azok a tanárok, jezsuiták, akik mélyebben befolyásoltak?

Még a Mária utcai jezsuita rendházban examináltak, de amikor már felvettek és ugyanoda a további sorsom megbeszélésére felutaztam, megzavart hívek ácsorogtak a Jézus Szíve Templom előtt, mert az éjszaka az atyákat elhurcolták. Teljesen tanácstalan voltam, de elég hamar sikerült kapcsolatot találnom jezsuita előjáróimmal, akik jórészt megszöktek kényszerszertartózkodási helyeikről. A szerzetesrendek nagy részét betiltották, természetesen a Jézustársaságot is, de az illegálisan tovább működött. Az én jezsuita évfolyamomat *Czapik Gyula* egri érsek felvette az Egri Papnevelő Intézetbe, az ehhez csatlakozó Hittudományi Főiskolán megkezdtem filozófiai, szentírásstudományi és fundamentálteológiai tanulmányaimat. Egy év után az érsek nem mert minket, jezsuitákat tovább vállalni. A rend elérte, hogy én kalocsai főegyházmegyésként Szegeden folytathassam teológiai tanulmányaimat, együtt tk. *Sárdy Péterrel*, *Somfai Bélával* és *Szabó Ferencsel*, akivel már akkor egy modern katolikus kulturális folyóirat tervét szövögettük. A gyönyörű fekvésű egri szeminárium a Foglár utca 6. szám alatt ódon épületben helyezkedett el, s mint a *Heinrich Böll* „Egy bohóc nézetei” c. regényében jellemzett papnevelődét, szinte mindig káposztaszag öntötte el. Ehhez képest a szegedi Hittudományi Főiskola a Dóm téren modernebb légkört árasztott. Nálam két évvel idősebb jezsuita évfolyam is már ott tanult, olyan rendkívül tehetséges fiatalokkal, mint *Bejczy Antal*, *Nemesszeghy Ervin*, *Pécsi László* és *Weissmahr Béla*. Külön római engedéllyel itt kezdhettem el a jezsuitáknál szokásos két éves noviciátust egy rendkívül emberséges jezsuita, a *P. Varga Béla* irányításával.

Későbbi életemre nézve talán a legnagyobb hatással volt rám a kalocsa-bácsi egyházmegyes *Papp Imre* filozófiatanár, mert az ő biztatására kezdtem el nyugati katolikus folyóiratokat tanulmányozni a szegedi Egyetemi Könyvtár folyóirat-olvasójában.

Az év végén már a nyári szünetben mint az összes többi szerzetesnövendék rövid értesítést kaptam, hogy el vagyok bocsátva.

Vissza kellett tehát térned állami nyomásra a világi életbe?

Külsőleg igen, de én Pesten először mint nyomdai szedőtanuló, majd pedig mint fizika-matematika szakos egyetemi hallgató az ELTE TTK-n, hasonszórú fiatalokkal együtt lakva folytattam szigorú jezsuita újoncveimet, napi másfél órás elmélkedéssel, lelkiismeretvizsgálattal, szentmise-hallgatással. Ez a napirend az egyszerű fogadalomtétel után valamit enyhült ugyan, de lényegében megmaradt.

Mint katonatiszt-gyereket és volt kispapot hogy-hogy felvettek az egyetemre?

Elsőre nem is vettek fel, csak egy év késéssel, mégpedig a József Attila Gimnázium akkori kommunista igazgatójának, *Rácz János*nak a támogatásával. Ő tanácsolta, hogy nagynéném férje, *Boór Ferenc*, a közszeretben álló fehérvári fogorvos névleg fogadjon örökbe. De így is csak családi ismerősünk, *Riesz Frigyes*, világhírű matematikaprofesszor közbenjárásával sikerült bekerülnöm az egyetemre.

Az első matematikaórák megrázkódtatása után nagyon jól éreztem magamat az egyetemen. Persze a kettős élet, a letartóztatástól való állandó félelem lelkileg meg is viselhetett, mert a Belügyminisztérium bemért bennünket, *Luzsénszky Alfonz* akkori elöljárómat szinte a Ráday utca 8. szám alatti lakásunkból kilépvé tartóztatták le, és kihallgatásra is elvittek egyszer. Az egyetemen azonban semmi hátrányban nem volt részem, demonstrátornak is kineveztek a Csillagászati Intézetbe, amiért bizonyára sokan jó kádernek néztek. A legtöbbet tanultam *Marx György*, *Fényes Imre* és *Hajós György* előadásaiból és publikációiból.

Többször megvallottad, hogy életednek egyik legnagyobb eseménye volt az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc. Ennek során személyesen találkoztál Mindszenty bíborossal is. Kérem, oszd meg velünk akkori legfontosabb élményeidet.

Egyetemista társaimmal részt vettem a legtöbb nagy tüntetésen, a vörös csütörtöki tüntetésről még a lövöldözés előtt jó megérzéssel visszafordultam, az egyetemi gyűléseken ott voltam, a Gólyavárban székelő kari forradalmi tanácsban beosztottként állandóan végeztem önkéntes irodai munkákat, így pl. stencilre gépeltem az Értelmiségi Forradalmi Tanács egy kompromisszumos tervezetét már a második szovjet beavatkozás után.

A forradalomhoz való legjelentősebb hozzájárulásomnak tekintem annak a két akciónak a megszervezését, amelyre a Központi Szemináriumban teológiai professzorokból alakult Papi Forradalmi Tanács (*Mócsy Imre SJ*, *Papp Imre* és *Szörényi Andor*) *Papp Imre*, ill. *Pálos Antal SJ* rendi elöljáróm közvetítésével felkért. (Mindezt részletesen ismertettem a *Vigilia* 1992/8., ill. 1996/12. számában.) Mindkét akció a hercegprímással volt kapcsolatos, az egyiknek célját, a másiknak indítóokát alkotta.

Az első lényegében abban állt, hogy a hosszú elzártság miatt feltételezhetően tájékozatlan és egyébként is elavult gondolkodású hercegprímás tájékoztatására és kedvező befolyásolására foglaljuk össze a budapesti egyetemisták felfogását és törekvéseit. Ezért október utolsó napjaiban összehívtam a Ráday utcai nagy Szongott-lakásba különböző szakos egyetemista ismerőseimet, köztük katolikus bázisközösségek tagjait és titkos szerzetesnövendékeket, akik Pro memoria-ban mindezt megfogalmazták. *Papp Imrén* keresztül eljutattuk a prímáshoz. November 3-án este, *Mindszenty* rádióbeszédét *Pálos* atyával együtt hallgatva úgy éreztük, hogy munkánk nem volt hiábavaló. A prímás a vártnál korszerűbben nyilatkozott, és ami akkor a legsürgetőbbnek tűnt, az általános sztrájk megszüntetésére és ezzel közvetve a Nagy Imre-kormány támogatására szólította fel az országot.

A másik akciót maga *Mindszenty* kezdeményezte, rajtunk és központista kispapokon keresztül: foglaljuk el a Pasaréti út 59. sz. alatt székelő Állami Egyházi Hivatalt és biztosítsuk az ott őrzött dokumentumokat a *privilegium fori* középkori elvének jegyében az egyházi bíróságok számára, amelyek az árulókról lettek volna hivatottak ítéletet mondani. Főleg felfegyverzett TTK-s egyetemistákkal és titkos jezsuita kispapokkal elsőként vettük birtokba az intézményt. Minderről jelentést tenni mentem fel a Várba a Prímási Palotába, ahol négy szemközt beszélhettem a sokat szenvedett és nagyon kedves főpappal. Bölcsen

döntött úgy, hogy az egyházra nézve terhelő dokumentumok maradjanak az ÁÉH épületében, nem számítva arra, hogy egy napra rá a szovjet csapatok megdöntik a törvényes magyar kormányt, és minden visszajára fordul. Írásban is jelentést kért, amit feltevésem szerint a szovjetekkel kollaboráló magyar nyomozók megtalálhattak, mert karácsony előtt már kerestek is a pufajkások ferencvárosi lakásomon.

De Te akkor már a többi jezsuita növendékkel rendi előjáróid tanácsára Ausztriában tartózkodtál...

És így nem is kerülhettem a Népbíróság elé a *Turchányi Egon*, ideiglenes prímási titkát és társai ellen indított perben, amelyben magas börtönbüntetéseket szabtak ki az otthon maradt vádlottakra. Ők józanul a tudomásuk szerint már külföldön tartózkodókra hárították a vádak. Helyes döntés volt tehát tanulmányaim folytatására külföldre menekülni, bár akkor szinte árulásnak éreztem elhagyni szülőhazámat. Pedig otthon maradván, börtönbe kerülve, az üldöztetésben, a Jézustársaság iránt érzett hűségben nem tettem volna szert arra a belső szabadságra, amire további szellemi és emberi fejlődésemhez elengedhetetlenül szükségem volt.

Mindezt nem tudtam, amikor december 7-ről 8-ára virradó éjjel Zsiránál, illetve Locsmándnál a határt őrző szovjet katonák közelében életemben másodszor átléptem a magyar–osztrák országhatárt. Röviddel ezután a karintiai Alpokban szánkózva eltörtem jobb lábamat, amit később egy konzultált pszichoanalitikus már életpályám megelölegezett szimbolikus kibicsaklásaként értelmezett.

Hol folytattad tanulmányaidat? Kik hatottak szellemi fejlődésedre a legmélyebben? Milyen problémák foglalkoztattak és készítették pályád módosítására?

1957 tavaszán még begipszelt lábbal érkeztem meg az Isar menti pullachi Berchmans-kollégiumba, ahol a német jezsuiták Filozófiai Fakultása működött. *P. Varga Andor SJ*, az akkori magyar provinciális többünket oda helyezett, bár én szívesebben mentem volna inkább francia nyelvterületre tanulni. Ezen a főiskolán akkor az utolsókat rugó neoskolasztikus filozófiát művelték, az oktatás és a disputák még latinul folytak. Nevesebb tanáraink voltak *Walter Brugger SJ*, *Wolfgang Büchel SJ*, *Walter Kern SJ*, *Johannes B. Lotz SJ* és *Joseph de Vries SJ*, akik már keresték a kiutat a neoskolasztika egyoldalúságaiból, amelyek mintha most újra megjelenének a főiskola mai utódintézményében, a müncheni Filozófiai Főiskolán kiváltképpen képviselt modern analitikus filozófiában. A *Maréchal* nyomán kanti, a hegeli és a perszonalista filozófia is betört az azoktól addig római utasításra elzárkózott neotomista filozófia e fellegvárába. Engem leginkább Büchel, a fizika filozófiai problémái tanárának a gondolatai ragadtak meg, amelyek választ adtak a hazai tanulmányaim során felvetődött filozófiai kérdéseimre, ugyanakkor élesen bírálták a hagyományos skolasztikát és fundamentálteológiát, mint ahogy pl. Egerben *Réginald Garrigou-Lagrange OP* nyomán is tanultuk. Hogyan tehetjük plauzibilissé a természettörvényeket és ugyanakkor a kinyilatkoztatást hitelesítő csodákat? Hogyan magyarázhatjuk meg az anyagi világ fejlődésének minőségi-lényegi ugrásait? Lehet-e még hagyományosan realista módon értelmezni a modern fizika felfedezéseit és magát az anyagot? Egyáltalán igazolhatjuk-e a kritikus ész előtt Isten létét? E kérdésekkel kapcsolatban a diploma megszerzésekor esküt kellett tennünk a hagyományos katolikus tanításra, ami nem kis lelkiismereti nehézséget okozott. Hálás vagyok a jezsuita képzésnek, amely kritikus gondolkodásra nevelt, de amely könnyen önmagával is szembeállított. Azóta

a hitelességem megőrzése végett életelvémmé tettem *Arisztotelész* mondását: *Amicus Plato, sed magis amica veritas.* „Barátom Platón, de még inkább barátom az igazság”.

E kérdések egzisztenciális jelentőségét mutatja, hogy kedves tanárom és tragikus haláláig atyai jó barátom utódjául szántak a jezsuita előjárók, és részben lettem is megbízott előadó 72 éves koromig. Wolfgang Büchel később a Ruhr-vidéki Bochumban lett filozófiaprofesszor, majd kilépett a rendből és a katolikus egyházból. Amikor a rendi előjáróimnak feltártam lelkiismereti nehézségeimet, nagylelkűen a tanulmányaim folytatására biztattak, reménykedve abban, hogy legkésőbb a papszentelés előtt végzendő teológia alatt tisztázni tudom azokat. Én akkor szerettem volna Hamburgban folytatni tanulmányaimat, ahol akkor a híres fizikus *Carl Friedrich von Weizsäcker* filozófiaprofesszor lett. Ösztönösen érezhettem, hogy az engem izgató kérdésekre talán tőle kaphatok megnyugtató válaszokat. A rendi előjárók mégis a müncheni egyetemre diszponáltak fizikára, ahol olyan kiváló professzoroknál tanulhattam elméleti fizikát, mint *Fritz Bopp*, *Werner Heisenberg*, *Heinz Walter Koppe* és *Peter Mittelstaedt*. 1961 őszén kérésemre a fent említett hitbeli nehézségeim miatt megkaptam elbocsátásomat a rendből. Ebben tudatosan akkor semmiféle szerepet sem játszott a családi élet utáni vágy, bár a már nem a pullachi kolostori elzártágban, hanem az egyetemi városban élve csodálkozva gyakran akadt meg a szemem a szebbnél szebb és okosabbnál okosabb lányokon. Nem tudtam azonban elviselni, hogy a rend taníttasson akkor, amikor én már nem vagyok biztos hivatásomban. Később még a salzburgi egyetemen is hallgattam *Paul Weingartner* logikai és tudományelméleti előadásait.

Egyetemi tanulmányaid alatt a Szabad Európa Rádió magyar osztálya tudományos és egyházi rovatában is dolgoztál addig az időpontig, amikor – másokkal együtt – megalapítottad a „Mérleg” című folyóiratot... Az akkori években folyt le a 2. Vatikáni Zsinat, friss szelek fújdogáltak az egyházban, ugyanakkor tombolt Európában a hidegháború. Hogyan, milyen belső fejlődési „állomások” után kristályosodott ki benned újságírói hivatásod, ami szerintem későbbi, felette áldásos működésed legbenső velőjét, legjavát teszi ki?

Az újságírást a SZER-nél, eléggé szemtelenül, *Bólyai János* írói néven kezdtem, ami aztán egyetemi karrieremet gyakorlatilag lehetlenné tette. Főleg *Fábián Károly*, a népszerű Károly atya és *Borsányi Julián* egyházi és tudományos ismeretterjesztő rovatában dolgoztam. A német államtól kapott ösztöndíjamat így jelentősen ki tudtam egészíteni. 1965-ben nyugati magyar értelmiségiekkel, akik mind a Katolikus Magyar Értelmiségi Mozgalomban, a *Pax Romana*, a Katolikus Nemzetközi Értelmiségi Mozgalom magyar tagszövetségben dolgoztak, együtt lelkesedtem a II. Vatikáni Zsinatért, mert ebben komoly esélyt láttunk a katolicizmus megújulására. Úgy gondoltuk, hogy egy filozófiai, teológiai és kulturális tallózó folyóiratot alapítva a zsinati teológia és más tudományok fejleményeit közvetítve, mindennemű politizálás, legfőképpen emigráns politizálás kerülésével, szellemi távlatokat nyithatunk a hazai magyar értelmiség előtt és előmozdíthatjuk az akkor még elég szűk marxista-leninista ideológia kényszerű zártságából való kiszabadulását. A bécsi Herder Kiadót és különböző egyházi valamint világi támogatókat sikerült megnyernünk a tervnek. A felvidéki származású *András Károlyban*, a Szabad Európa Rádió magyar osztályvezető-helyettesében rendkívül tapasztalt főszerkesztőt is találtunk. Így 1965-ben a Herder gondozásában megindulhatott *Mérleg* néven könyv- és lapszemlénk, amely tudtommal az első magyar tallózó folyóirat volt nyomtatott formában. Azért fogalmazok így, mert a magyar jezsuiták a világháború után a vezető katolikusok számára sokszorosítva kiadtak

egy nyugati lapszemlét „Élet a betűk mögött” címmel. Ezt én már gimnazistaként jól ismertem, és példaképnek tekintettem. Én voltam kezdettől fogva a szerkesztőség titkára és ügyvezetője (az impresszumban 1987/4. számunkig „Strohmann”-ként mint felelős szerkesztő *Bálint Palkó László* osztrák állampolgár neve volt feltüntetve), 1968-tól 2004-ig pedig a folyóirat főszerkesztője, majd főmunkatársa. A *Mérleg* alapításában, ha jól emlékszem, András Károly mellett a következő barátaim játszották a főszerepet: *András Károlyné Mária* művészettörténész; *Ádám György* németországi katolikus főlelkész, *Bárdossy Endre* egyetemista, *Bejczy Antal* fizikus, *Csabuda-Kalniczky György* újságíró, *Fábián Károly* pap-újságíró; *Morel Gyula SJ* szociológus, *Pfitzner Rudolf* pszichoanalitikus, *Szabó Ferenc SJ* teológus-rádiószerkesztő, *Szabó János* közgazdász és *Targonszki György* matematikaprofesszor. Boldog vagyok, hogy az utóbbi években a stafétabotot a fiatalabb *Mártonffy Marcell* teológus és irodalomtörténész kezébe adhattam át.

Jó ideig nem tudtuk, hogy a magyar államhatalom beengedi-e az országba a kezdetben postán ajándékba küldött folyóiratunkat. Az első köszönőlevelet a kecskeméti Városi Könyvtártól kaptuk nagy örömünkre, és ezt követte az évtizedek folyamán sok ezer olvasói levél, visszajelzés, kedvező sajtóvisszhang és számos sajnálatos, szükségtelen plágium. Nemcsak a főpapok és a papság, valamint a világi értelmiség értékelte folyóiratunkat, hanem a nem hívő értelmiség is, amellyel a Zsinat szellemében párbeszédbe akartunk lépni. Ez némileg sikerült, amint az elhunyt *Lukács György*ről készített portréfilm is tanúsította. A világhírű marxista filozófus íróasztalán a filmben látható volt folyóiratunk.

Végül is sikerült egy nem emigráns jellegű, rendkívül színvonalas, a legjobb értelemben „katolikus” (azaz egyetemes természetű) folyóiratot létrehozni, melynek szerkesztésében – ezt biztosan tudom – oroszlánszerepet vállaltál és vállalkozásodat, illetve – így mondanám – szellemi feladatodat legjobb erőid bevetésével lelkiismeretesen teljesítetted, sőt még ma is „mentora” vagy a „Mérleg”-nek. Előbb 1.000, később 5.000, ma pedig 2.000 példányban jelenik meg a „Mérleg”. Rettenetes munka lehetett 35 éven át főszerkesztő lenni, előbb Münchenben, az akkori lakásodon, később pedig Lochhausen-ben, ahol ma is laksz. A férfiúi kiteljesedéshez lényegesen hozzátartozik a szakma, az a munkakör, amelyen belül egy férfi szakmai identitását megéli, tudván, hogy ő mire képes. Emellett viszont a férfi életében feltűnik egyszer a nő is, az a nő, akivel – ha minden jól megy – tartós kapcsolatot kezd, és feleségül veszi. Ha jól tudom, nálad ez 1968-ban, 36 éves korodban történt. Hogyan ismerkedtél meg feleségeddel, mikor került sor a családalapításra, melyből két gyermek született? ... Végül már jó néhány éve nagyapa is vagy ... Itt kifejezetten érdekelne az is, hogyan sikerült egyeztetni igényes, nagyon sok munkádat a családon belüli szerepeddel

A *Mérleg* szerkesztése, a sohasem biztos anyagiak biztosítása, később az ehhez járuló könyvkiadás tényleg állandó erőbevetést követelt. De akkor még fiatal voltam, és sok örömet okozott a munkám. Szellemileg is gazdagított, mert állandóan olvasnom kellett pont olyan kérdésekről is, amelyek egzisztenciálisan is foglalkoztattak. Számos kérdésemre választ kaptam az „új teológia” nagy képviselőitől. A klasszikus *analysis fidei* mai nehézségére tk. *Karl Rahnert*től, amit már a *Mérleg* első évfolyamának 3. számában közzé is tettünk. Idézem töredékesen legfontosabb megállapításait:

„A ma lehetséges és világnézetileg szükségképpen releváns problémák és ismeretek mennyisége a régebbi korokéval ellentétben oly hatalmas, hogy az egyes ember azt, mint egészét közvetlen úton véges életkora alatt nem sajátíthatja el, és nem integrálhatja világnézetébe. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a tudományok ellentétben állnak egymással. Inkább arra mutat, hogy a szellemi életben ... pluralizmus uralkodik. De ha ez

az állítás igaz, hogyan tehet szert az egyes ember világnézeti felelősségre, hogyan alapozhatja meg hitét, hogyan vállalkozhat állásfoglalásra? Igaz, régebben is az volt a helyzet, hogy a véges ember véges időben és véges lehetőségei közt világnézeti döntéseit nem minden ismeret alapján hozta. De akkoriban ez az ismeretanyag még nem volt oly terjedelmes, hisz számos kérdés egyszerűen még nem merült fel... Milyen közvetett módszerek adódhatnak a megoldásra? Létezik-e olyasmi, amit általános ideológiai probabilizmusnak mondhatnánk?"

Rahner ezzel a kérdéssel a jezsuita morálteológiai iskolákban elfogadott probabilizmust kínálja fel, miszerint lelkiismereti kétségben erkölcsösen dönthetnek valami, itt a keresztény hit mellett, ha érvek szólnak mellette (és ellene), függetlenül az érvek egyértelműen sohasem megbecsülhető súlyától. Ha a figyelmes olvasót e válasz még nem elégíti ki, olvassa el Rahner cikkét teljes terjedelmében.

Feleségembe, *Juhász Mártá*ba egy a római Collegium Russicumban a keleti szertartás szerint átélt nagyhét és húsvét misztikus emelkedettsége után szerettem bele, a Róma melletti Rocca di Papán az 1968-ban általam is rendezett „Kereszténység és kultúra” tematikájú 10. Magyar Pax Romana Kongresszuson. Egykori előljáróm, *P. Hegyi János SJ* eseketett meg bennünket Montpellier-ben. Hamarosan jött két gyermekünk, akiknek a gondozásában nagy örömmel kivettem a részemet, főleg attól kezdve, hogy feleségem megkezdte nőgyógyászati szakkiképzését. Magyar származású feleségem franciaországi katolikus és egyetemi háttérével rengeteg segítséget nyújtott és nyújt munkámban. Mint kitűnő háziasszony vendégszeretetével nyerte meg a nálunk gyakran megfordult főpásztorokat, papokat és értelmiségi barátainkat. Az ő részvétele és türelme, ráadásul anyagi segítsége nélkül nem sikerült volna teljesíteni vállalt hivatásomat Isten magyar népe szolgálatában.

Itt még egyszer kihangsúlyoznám, hogy a *Mérleg* fontosnak tartotta és tartja a zsinati reformgondolat terjesztését, ezen kívül hivatásunknak érezzük a tárgyilagos tájékoztatást a világnézeti szempontból fontos kulturális, tudományos és egyházi fejleményekről, főleg az európai eszme útjáról, magunkénak vallva Széchenyi István programját a katolicizmus és a modernség összekapcsolására, bár ma már a posztmodern utáni korról kell beszélni. A katolicizmust nem fogjuk fel felekezeti szűk értelemben, hanem igazi ökumenizmusként és humanizmusként, amely szeretettel nyílik meg nemcsak a többi Krisztus-hívő, hanem a zsidó testvérek felé is.

1970 nyári szemeszterétől (ha jól tudom 2004 nyaráig) a jezsuiták Filozófiai Főiskoláján tanítottad megbízott előadóként a fizika filozófiája szakot. Tudom, hogy voltak (és vannak) kedvenc, ezen izgalmas határterületre vonatkozó témáid. Beszélj egy-két számodra fontos témáról részletesebben ...

Gyerekkorom óta foglalkoztatott a természettörvények megalapozása, mert e nélkül nem lehet felelősen élni, és cselekedni sem a világban. Ha eddig a Nap minden reggel felkelt, miért kel fel holnap is? Ha eddig minden ember meghalt, miért halok meg én is? Ez a probléma. Itt először Wolfgang Büchel mutatott rá egy megoldási lehetőségre a Bayes-tétel segítségével, miszerint hosszú időn keresztül megnyilvánuló szabályszerűségek, egyre kisebb valószínűséggel vezethetők vissza a véletlenre. Aztán rájöttem arra, hogy a természettudósok által leginkább elfogadott popperi falzifikacionizmus nem ellentmondásmentes, amire egyébként maga ez a nagy gondolkodó is rámutatott. Így lett számomra egyre meggyőzőbb Weizsäcker *Kantra* emlékeztető programja, hogy a tapasztalás lehetőségeinek a feltételeiből igazolható nemcsak a kauzalitás, mint Kant vélte,

hanem az egységes, modern fizika is. E program szerintem túlhangsúlyozza az időbeliséget, amit *Vittorio Hösle* és *Dieter Wandschneider* dialektikus logikai idealizmusa igazít helyre. Sokat foglalkoztatott előadásaimban, hogy mennyire törvényszerű az evolúció, miképpen egyeztethető össze ez az entrópia-tétellel, amelyet *Ludwig Boltzmann* nyomán sokan egyoldalúan a rendtelenség növekedésének a törvényszerűségeként fognak fel. Mindebből következően bíraltam gyakran a kreacionizmust és az értelmes tervezés tudománytalan eszméjét.

Elmélyedtem a fejlődésnek önfelülmúlásként való rahneri és weissmahri értelmezésében is, de a természettörvényekkel való összefüggését még nem sikerült tisztáznom. Így maradt számomra nyitott kérdés a csodák lehetősége is, amelyet Weissmahr a fejlődéshez hasonlóan az önfelülmúlással magyaráz. Ezzel összefüggésben számos előadást tartottam a parapszichológiai megfigyelésekről, kísérletekről és magyarázatokról is.

Foglalkoztatott a kozmológiával és a világegyetem fejlődésével kapcsolatban az ún. antropikus elv, amely az idealista filozófia alapján indokolható is. Ugyanebből a nézőpontból könnyebben magyarázhatónak érzem a kvantumfizika paradoxonait, amelyek főiskolai előadásaim visszatérő témái voltak.

Gyakran vizsgáltam a mesterséges intelligencia, a metamatematika limitációs tételei (pl. *Gödelé*) és az információelmélet filozófiai kérdéseit. Ezek ugyanis a véletlen fogalmát is egészen új megvilágításba helyezik. (*Gödelről* lásd *Mérleg*, 2006./4. szám, 405 – 438.)

Milyen érzésekkel, milyen tudattal élted át azon utolsó heteket, amelyek tanári működésed befejezését megelőzték? Nehéz volt megválnod e fontos feladattól?

Volt átmenet, hiszen a nyugdíjas koromban már jóval kevesebb előadást tartottam, nem vezettem szemináriumokat és gyakorlatokat. Fájdalmas volt megválni az utóbbi években szellemileg újból nagyon élénk fiatal vagy idős hallgatóktól, de megkönnyítette ezt az a remény, hogy tovább foglalkozhatok azokkal a kérdéseimmel, amelyeket még nem sikerült megnyugtatóan tisztáznom. És talán meg is írhatom konklúzióimat...

1961-től nagy szereped volt a Katolikus Magyar Egyetemi Mozgalomban, majd új nevén a Katolikus Magyar Értelmiségi Mozgalomban, amely a Pax Romana magyar tagszövetsége volt addig, amíg ezt a szerepét természetszerűen át nem vette a hazai Magyar Pax Romana. Szerteágazó, irányítói és mentori munkát végeztél itt is, mint ahogyan a müncheni magyar katolikus egyházközség keretében is. E tevékenységek éppúgy, mint a Magyarországon élő egyházi képviselőkkel való tárgyalások a „Mérleg” terjesztése ügyében –, főleg 1982 után, amikor már hivatalosan is beutazhattál Magyarország területére –, rengeteg türelmet, diplomáciai érzéket és kitartást követelnek meg egy embertől. Nem azt kérdezem, hogy miként volt akkora türelmed minderre, hanem azt, hogy milyen tapasztalatokat szereztél az emberekkel, akikkel az élet ebben az összefüggésben szembesített?

Nagyon sok jóakaratot tapasztaltam, azok részéről is, akikről időközben a történészek kiderítették, hogy meggyőződésből vagy kényszerből a belső elhárítás vagy a külföldi hírszerzés beszervezett ügynökei voltak. Akkor is, ma is úgy látom, hogy a ritka megalkuvások vagy súlyos hibák mellett egyházi közösségük vagy az ország javát igyekeztek előmozdítani, ha a körülmények miatt nem is mindig sikerrel. Legtöbbjük már Isten előtt adott számot sáfarkodásáról. Én hálás szeretettel gondolok rájuk. A politikai szempontból sokat bíralt *Brezanóczy Pál* egri érsekkel értem meg például azt, hogy nyugati rokonánál súlyos megfázással küszködve is fogadott késő este a betegágyában feküdve, biztatva engem arra, hogy a *Mérleg* már ismertetheti a *zsinati szellemű* új nyugati

kateketikai könyveket, mert ez ellen az állami hatóságok politikai okokból nem fognak kifogást támasztani. Ugyanennek a főpásztorunk köszönhetjük, hogy a Pax Romana kongresszusokra előadóként kijöhetett még évtizedekkel a fordulat előtt *Gál Ferenc, Pilinszky János és Rónay György*.

Mindig is szívügyed volt fölfedezni a katolicizmusban a nacionalizmus ellenmégét. Ezt szolgáltad hittel és meggyőződéssel a Mérlegben kifejeződő szellemiséggel is. Évtizedek óta csodáalom és nagyra értékelem rendkívül nyitott, senkit nem kizárni akaró, ökumenikus szellemedet. Ha mármost Magyarország fejlődését tekinted 2000-tól a mai napig, hogyan magyarázod, látod azt, hogy Magyarországon oly erős az „antiszemita affektus”?

Szerintem ennek az az oka, hogy nem végeztünk még el egy *psychoanalysis christiana*-t és *psychoanalysis hungarica*-t, vagyis, hogy nem dolgoztuk fel magunkban fájdalmas múltunkat. A világi és egyházi történetírás ezt már megtette, de a nagyközönség még természetesen idegenkedik ezektől az önkritikus felismerésektől.

A Magyarországon élő katolikus egyház területén észlelsz minőségi fejlődést, amelyet címszavakban meg lehet jelölni?

Inkább mennyiségi növekedést észlelek, főleg az intézmények és alkalmazottak számában. Minőségileg csak elszórtan azokban a kis lelkeségi közösségekben, amelyek egészen új, igazán jézusi egyháznak lehetnek majd sejtjeivé. Mint nyugaton, nemcsak paphiány van, hanem hívő- és pénzhány is. Az uralkodó gondolkodás nagyon a múltba, a két világháború közötti múltba fordul, pedig ez már katasztrófába vitte az országot.

Alapító alelnöke, majd hat évig (1994–2000) elnöke voltál a Magyar Katolikus Újságírók Szövetségének, amely örökös tagjává is választott. 1992-ben megkaptad a Pro Cultura Hungarica emlékérmét, 2002-ben Mádl Ferentől a Köztársaság Elnökének Érdemérmét, 2004-ben feleségeddel együtt a Pro Magyar Pax Romana érmet a sajtóban és a Pax Romanában kifejtett munkásságodért. Akkor is, ha nehezedre esik, megkérlek, beszélj eddigi kitüntetéseidről, és utána sorolj fel néhány nagyon markáns szituációt, amelyekben mélyesen mély, tiszta örömben volt részed. Én azt vallom ugyanis, hogy (szabad itt idéznem egy felette jelentős szerzőt): „Isten az örömben él –,/ nem a szenvedésben! // A „szenedő” istent / a szenvedés rabszolgái / alkották meg maguknak! // Állítsd szolgálatodba / szenvedésedet, hogy / örömed szolgája / és segítője legyen! (Bó Yin Râ: A királyi művészet könyve, Budapest, Tarsoly Kiadó, 2003, 160)

Kedves János, e mélyértelmű kinyilatkoztatás fényében kérdezem még egyszer: Emlékszel feledhetetlen örömszituációkra, melyek lelkedet nemes derű és öröm szféráiba emelték?

A legtisztább örömet semmiképpen sem a kitüntetések és elismerések jelentették, amelyek őszintén szólva egyáltalán nem érdekelnek. A legszebb örömeimet a családi élet nyújtotta, a feleségem, a gyermekek és unokák szeretete, ragaszkodása és boldogsága. A legmélyebbek talán az egzisztenciálisan is jelentős filozófiai és fundamentálteológiai felismeréseim. A negatívok is, mert mindenekelőtt a felszabadító igazság szolgája szeretnék lenni.

Szeretnék most egy vallomásszerű nyilatkozatot tenni, mely saját személyes benyomásaim kifejezője akar lenni. 1981. október 31-én, az általam oly nagyra becsült Weissmahr Béla SJ

közvetítése révén találkoztam először veled személyesen Münchenben. Röviddel utána ezt írtam a naplómban:

„Végre találkoztam a »Mérleg« főszerkesztőjével, és elbeszélgettem vele. János nagyon kedves volt hozzám. Elfogadta és megdicsérte első fordításomat. Talán idővel, lehetséges, hogy állandó munkatársa legyek. Bátorított, és ez nagyon jól esett. Hozzásegített egy sikerélményhez, amire ugyancsak szükségem volt e kezdeti idegenségemben. Első benyomásom Jánosról nagyon jó. Meg tudja hallgatni az embert és bíztat. (...) Néhány nappal később már egy második fordítást bízott rám, Norbert Lohfink professzor egy remek tanulmányát.”

Amit mondani akarok, az, hogy én nagyon mély hálával gondolok nemcsak akkori első találkozásunkra és nagyon mély személyes beszélgetésünkre, melyben humorodat élveztem a leginkább, hanem valamennyi későbbi találkozásunk emlékére is a hála érzésével párosul bennem, miközben kifejezetten megemlítem, hogy ehhez feleséged, Márta is – szívélyes vendégszeretetével – intenzíven hozzájárult. Mármost gondolom, hogy benned is él a hála, miről Josef Pieper egyszer azt írta, hogy „a hála egy előzetes ajándékra utal, mely korábbi, mint a hála érzése.” – Kedves János, kikre és mire gondolsz különös hálával, amidőn visszapillantasz eddigi 75 évedre a Földön?

Szüleim után talán a legtöbbet tanárainknak köszönhetek, főleg azoknak, akiket korán meghalt édesapám után „szellemi atyáimnak” és „prófétáimnak” tekintek. Említettem már a tragikus sorsú Wolfgang Büchel (1920–1990) professzort, aki nemcsak éles és tudományosan szakszerű gondolkodásával, hanem szigorú etikai magatartásával is példaképem marad. Karl Rahnernél (1904–1984) fedeztem fel újra elsőként talán, „hogyan lehetünk ma intellektuális tisztességgel keresztények” (vö. *Mérleg*, 1976/4., 376–378, az akkor megjelent *Grundkurs* ismertetése). 1950 óta ismertem a másik jezsuita tanítómesteremet, Weissmahr Bélát (1929–2005), aki igényesen megalapozott metafizikájával részben Wolfgang Büchel kihívó kérdéseire akart válaszolni. Talán csak a természettörvényekről kifejtett gondolatait nem tartom meggyőzőknek. Ebben, a modern fizika és a fejlődéstudomány filozófiai értelmezésében sokkal inkább tanítómesterem Carl Friedrich von Weizsäcker (1912–2007), akit május 2-án kíséreltem utolsó útjára. Ő is elmondhatta volna magáról, hogy „barátja Platón, de még inkább barátja az igazság.”

Azt hiszem, kedves János, hogy ez a szellemi beállítottság volt az, amit kezdettől fogva, amióta a *Mérleget* olvasom, megérintett és megragadott. Úgy is mondhatnám, hogy felszabadító, igazságokat feltáró erőt és életet éreztem „a betűk mögött”. Szívből köszönöm munkásságodat, erőfeszítéseidet és ezt a beszélgetést is, amely bizony nagy élmény volt számomra.

Isten éltesen még nagyon sokáig, tartson meg erőben, egészségben és jó kedvben! Legyen még hosszasan részed a legszebb, és legnemesebb örömeiben, melyeket a családi élet, az unokák és a téged foglalkoztató igazságok belátása, megérzése és megtapasztalása szerez.

Én köszönöm fáradozásodat e beszélgetés kapcsán, amely végül is, kezdeti idegenkedés után, tényleg nagy örömet okozott nekem. Köszönöm.

München-Lochhausen, 2007. május 23-án